کاربردهای اتنوبوتانیک گیاهان شهرستان سقز (استان کردستان)

نیما درخشان [الف]، محبوبه خاتم ساز [ب]، بهزاد ذالفقاری [ج*]

[الف] دکترای داروسازی

[ب] موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران، ایران

[ج] دانشیار، گروه فارماکوگنوزی، دانشکده داروسازی و مرکز تحقیقات علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، ایران

چکیده

سابقه و هدف: ایران کشوری با فرهنگهای گوناگون و تمدنی باستانی است؛ لذا میراث تاریخی از پزشکی سنتی و عامیانه را دارا می باشد. مطالعه حاضر در پی بررسی اتنوبوتانی شهرستان سقز در استان کردستان ایران است که در این منطقه مردم کرد زبان زندگی می کنند.

مواد و روش‌ها: مطالعه به روش مقطعی در سالهای ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ انجام گرفت گیاهان روییده شده در مناطق مختلف جمع آوری گردید و پس از خشک کردن وپرس کردن نمونه و آماده سازی نمونه ها به صورت هرباریوم مورد شناسایی علمی قرار گرفتند. مصاحبه های نیمه ساختار دار با ۱٤ تن از افراد مسن و درمانگران محلی صورت پذیرفت و از ایشان در خصوص نام محلی گیاهان، مورد و شیوه کاربرد آنها سوال گردید.

یافته‌ها: در نهایت ۷۲ گونه ی گیاه دارویی از مناطق مختلف شهرستان سقز جمع آوری شد و پس از شناسایی علمی نام علمی، نام کردی و کاربردهای سنتی و محلی آنها ثبت گردید.

نتیجه‌گیری: کاربردهای خاص و جدید محلی برخی گیاهان می تواند دست مایه انجام پژوهشهای گسترده و نو در خصوص جنبه های فیتوشیمیایی و فارماکولوژیک گیاهان مزبور در حیطه مطالعای گیاه درمانی گردد.

کلیدواژه‌ها: گیاهان داروئی ، اتنوبوتانی، سقز (استان کردستان)، ایران.

تاریخ دریافت: دی ۹۳
تاریخ پذیرش: آذر ۹۵

مقدمه:

اکثر داروهای منشأ گرفته از گیاهان در اغلب مواقع از طریق مطالعه ی دانش و علم بومی اقوام کهن جهت درمان بومی بدست آمده اند و با وجود پیشرفت های عظیم در علم سنتز و تولید داروهای سنتزی هنوز برخی از این ترکیبات غیر قابل جایگزین می باشند. در همین راستا علم اتنوبوتانی به مطالعه و بررسی چگونگی استفاده افراد یک قوم یا یک جامعه از گیاهان می پردازد و به عنوان ابزار کار آمد استخراج دانش بومی این اقوام جهت تولید داروهای جدید مورد توجه قرار گرفته است (۱).

امروزه گیاهان دارویی با توجه به جایگاه ویژه ای که درسلامت و درمان جامعه دارند همچنان مورد توجه مراکز تحقیقاتی و درمانی هستند. به دلیل غنی بودن پوشش گیاهی ایران، فرهنگ و دانش بسیارغنی استفاده از گیاهان دارویی و درمان سنتی، وجود علاقه ودانش به این علم در اقوام مختلف ایرانی و با توجه به اینکه درمناطق مختلف، برای استفاده از گیاهان دارویی روشهای متفاوتی وجود دارد، گیاه شناسی سنتی و محلی ایران زمین روشهای ارزشمندی را برای یافتن گیاهان دارویی جدید و تولید داروهای گیاهی جدید می تواند ارایه نماید.

از سوی دیگر حدود ۷۵ درصد از ۱۲۱ ترکیب غیر سنتزی مشتق شده از گیاهان که در سراسر جهان استفاده می شوند از طریق جمع آوری اطلاعات در مورد مصرف محلی گیاهان در مناطق مختلف کشف شده اند. در آمریکا ۵۰ درصد داروهای

* فرد مسئول مکاتبات:Behzadz@gmail.com

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

شیمی درمانی که در سرطان استفاده می شوند منشأ گیاهی دارند (۲) .

با توجه به نیاز علم داروسازی به تهیه ی داروهای جدید جهت بهبود درمان عمومی در علم پزشکی و نیز بررسی های در مورد بیشتر به جنبه های دیگر کابرد محلی گیاهان ضروری به نظر می رسد و لذا کمک گرفتن از افراد مطلع در مورد درمان سنتی آنها اهمیت می یابد.

اتنوبوتانی و ضرورت ها:

اگر اتنوبوتانی را به عنوان روش علمی و قاعده مند مطالعه ی مواجه ی انسان و گیاه تعریف گردد (۳)، پس باید روش هایی برای انجام درست و منظم این علم دنبال گردد تا بتوان از تجارب و افکار افراد مطلع و بومی نسبت به گیاهان و روش استفاده از آنها استفاده مناسب نمود. قسمتی از مطالعه ی اتنوبوتانی مربوط به انسان و اعمال انسانی است که در مواجهه با گیاهان دارد و قسمتی دیگر از آن، به گیاهان به عنوان موضوع عمل انسانی می پردازد (٤) . این گونه مواجهه با موضوع،ضرورت انجام مطالعات اتنوبوتانی را که وسیع و شامل انسان و محیط و نحوه ی بهره جویی انسان از محیط است را توجیه می کند، که البته نیازمند همکاری بخش های مختلف اجتماع انسانی با زبان و گویش همان محل و ایجاد روابط دوستانه و ایجاد احساس آشنایی با افراد بومی می باشد.

یکی از مهمترین راحل های چنین مطالعه هایی چگونگی پرسش و کسب کردن اطلاعات از افراد مطلع ، خصوصا" افرادی که از این نحوه ی درمان به صوت پی در پی استفاده کرده و توانسته اند از این علم حتی به صورت حرفه ای مهم استفاده کنند، می باشد.این مرحله می تواند دامنه ای شامل روش های جمع آوری اطلاعات به شیوه ی بسیار ساختارمند مثل پرسش نامه های طراحی شده تا روش کاملا" بدون ساختار مثل دیدار و گفتگوی آزاد باشد؛ که با توجه به همکاری افراد بعد از جمع آوری گیاهان و خشک کردن آنها پرسش هایی به صورت شفاهی و کتبی از مردم این مناطق که بیشتر افرادی با طیف سنی کهنسال و مطلع نسبت به درمان محلی گیاهان بودند آماده گردید و با زبان محلی کردی از تک تک آنها پرسیده شد تمامی داده ها جمع آوری و در نهایت به صورت جدول شماره ۱ ثبت گردید.

معرفی منطقه

سقز واژه و تاریخ

آن چه از بیشتر دست نوشته ها و کتب تاریخی بر می آید، این است که سقز نام خود را از"سکاییان" یا "سکه" آنچنان که در بیشتر نوشته های آشوری نامیده شده اند گرفته است (۵). درباره ی شهر سقز از نظر تاریخی عقاید و نظرات گوناگونی از مورخین و نویسندگان مختلف وجود دارد که بعضی از این نظرات علمی و با سندیت تاریخی و قابل قبول ترند و برخی نیز هیچگونه پایه ی علمی و عقلی و تاریخی ندارند (٦) .

شهرستان سقز در شمال استان کردستان واقع شده و دومین شهر این استان می باشد. با وسعتی حدود ٤٤٤٤ کیلومتر مربع در شمال غرب، شمال و شمال شرق به ترتیب با شهرهای بوکان، شاهین دژ و تکاب (استان آذربایجان غربی) هم مرز می باشد، در شرق با دیواندره و در جنوب با مریوان مرز مشترک دارد و در حاشیه ی جنوب غربی به کردستان عراق چسبیده و در غرب با شهر بانه همسایه است. این شهر در "٤٦ درجه و ۱۷ دقیقه"طول جغرافیایی و "۳٦ درجه و ١٤ دقیقه" عرض جغرافیایی از خط استوا واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا ١٤٧٦ متر است. در ناحیه ای کوهستانی و مرتفع بین ارتفاعات نامنظم سلسله جبال زاگرس واقع شده، در جنوب این شهر کوههای "هیجانان" و در غرب آن کوههای "ملقرنی" گسترده اند. "کوه بنفشه"با ارتفاع ۲۳۷۰ متر، "کوه گارین"با ارتفاع ۲۱٦۷ متر و "چهل چشمه" با ۳۱۳۷ متر، از مرتفعات مهم آن است (۷). این کوهها در دوران اول همزمان با کوههای زاگرس، البرز و کپه داغ در خراسان به وجود آمده اند. با توجه به نقشه ی پوشش گیاهی ایران دارای مراتع درجه یک و متوسط است. مراتع درجه یک آن را در مناطق "خورخوره" و "سرشیو" می توان مشاهده کرد، اما به دلیل عدم استفاده از سدها و آب بندیهای کافی و مناسب بر روی رودها و نهرها و عدم انجام اصولی و بموقع طرح های حفظ مرتع، مراتع این شهر به تدریج روبه کاهش است. هرچند که تقلیل نزولات جوی و متعاقب آن

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

افزایش گرمای عمومی کره ی زمین هم مزید بر علت شده است. از نظر پوشش گیاهی دارای ۲٤۰۰۰۰ هکتار مرتع، ۷۰۰۰ هکتار جنگل و ۱۸۸۰۰۰ هزار هکتار زمین کشاورزی ۲۰۰۰۰ هکتار را زمینهای آبی و ۱٦۸۰۰۰ هکتار را زمینهای دیم تشکیل می دهند. وجود منابع آبی روزمینی و زیرزمینی از خصوصیات بارز این منطقه می باشد .سقز دارای چشمه ها و سرچشمه های پرآب و رودهای کوچک و بزرگ زیادی بوده است که از آن میان به چند رودخانه ی قابل توجه اشاره می توان کرد (۸):

رود جغه تو (زرینه رود-زیرین چوم): این رود از کوههای چهل چشمه در جنوب شرقی سقز از سرچشمه های کوههای"قادرکژیاو"، "دوبرا"، "سلطان آغزتو" و "شاخه ره شه" و ... منشاء می گیرد و پس از گذشتن از خاک سقز در نزدیکی میاندوآب به رودخانه ی "تتهو" می پیوندد و با مسیر شمالی به دریاچه ی ارومیه (طسوج چی چست) می ریزد. طول این رود حدود ۲٤۹ کیلومتر است.

رود خورخوره: از کوههای چهل چشمه سرچشمه گرفته و همراه با رودهای کوچکتری مانند"ئیراب"، "رەغجه ر"، "زایر" و "پیرسلیمان" پس از طی مسافتی در نزدیکی روستای"قشلاق-رضا"به رودخانه ی"جغه تو "می ریزد (۹).

رود سقز (چەمی سەقز): از "گردنه ی خان" در نزدیکی بانه سرچشمه می گیرد. سرچشمه های اصلی آن از کوههای"هەوارە-بەرزن" با ارتفاع ۲۲٦۰ متر از منطقه ی"دوسەرە"و"هردەسیر" با نام رود "میرگەنەخشینە" طی طریق می کند و سپس با عبور از آن منطقه به نام رود "شیخ چوپان" به اطراف سقز می رسد و از آن به بعد با نام "رود بزرگ سقز" شناخته می شود و در نهایت در نزدیکی روستای "داش آل وجه" به رودخانه ی "جغه تو" می ریزد. از شاخه های پیوندی رود سقز می توان به:

رود خان از کوههای" گرده" (با ارتفاع ۲٦۳۰ متر) و رود" آلتون" از کوه "استاد مصطفی" (با ارتفاع ۲۲۵۱ متر) اشاره نمود.

رود تتهو (سیمینه رود): از ارتفاعات "گورک" و از سرچشمه های کوه های"کابری(با ارتفاع ۲٤۱۷ متر) و " خه سره وقالات" و"دوسەرە"(با ارتفاع ۲۱۵٦ متر) منشاء می گیرد و در نهایت به دریاچه ی ارومیه می ریزد(۱۰).

آب وهوا و دما

آب و هوای سقز کوهستانی و سرد و جزو آب و هوای مدیترانه ای محسوب می شود. در تقسیمات اقلیمی و "بیوکلیماتیک" طبق روش "گاتمن" این منطقه جزو اقلیم استپی سرد و طبق روش "آمبروژه" جزو اقلیم نیمه خشک سرد می باشد. این شهر دارای زمستانی سرد و پر برف حداکثر ٤۰ روز، دارای تعداد روزهای یخبندان حداکثر ۱۵۰ روز، میزان بارندگی ۸۰ تا ۹۰ روز و متوسط بارش سالیانه حدود ۵۲۰ میلی متر است. تعداد روزهای آفتابی در این شهر ۲۵۰ روز می باشد، فصل سرد آن از آذرماه شروع و تا اواخر فروردین به طول می انجامد. در تابستان دارای هوای خشک و کوهستانی متغیر می باشد. پاییز پرباد (حداقل روزی پنج دقیقه در طول سال) بهاری بارانی همراه با رعد و برق زیاد از خصوصیات این شهر است. در مجموع شهرستان سقز دارای بارشهایی مناسب، آب و هوای سرد، رودها و سرچشمه های فراوان است که بعضاً از ارتفاعات خود شهر سرچشمه گرفته و در بیشتر مواقع بدون استفاده از آن خارج می شود. (۲۰). در مورد بارش این شهر واقعیت مسلم آنست که این نزولات اکثرا" بدون استفاده از محدوده خارج می شوند که جا دارد با احداث سدها و آب بندها در جهت ذخیره ی آب این شهر و تغذیه ی آب زیرزمینی تلاشهای جدی صورت گیرد (۱۱).

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

نقشه منطقه مورد مطالعه

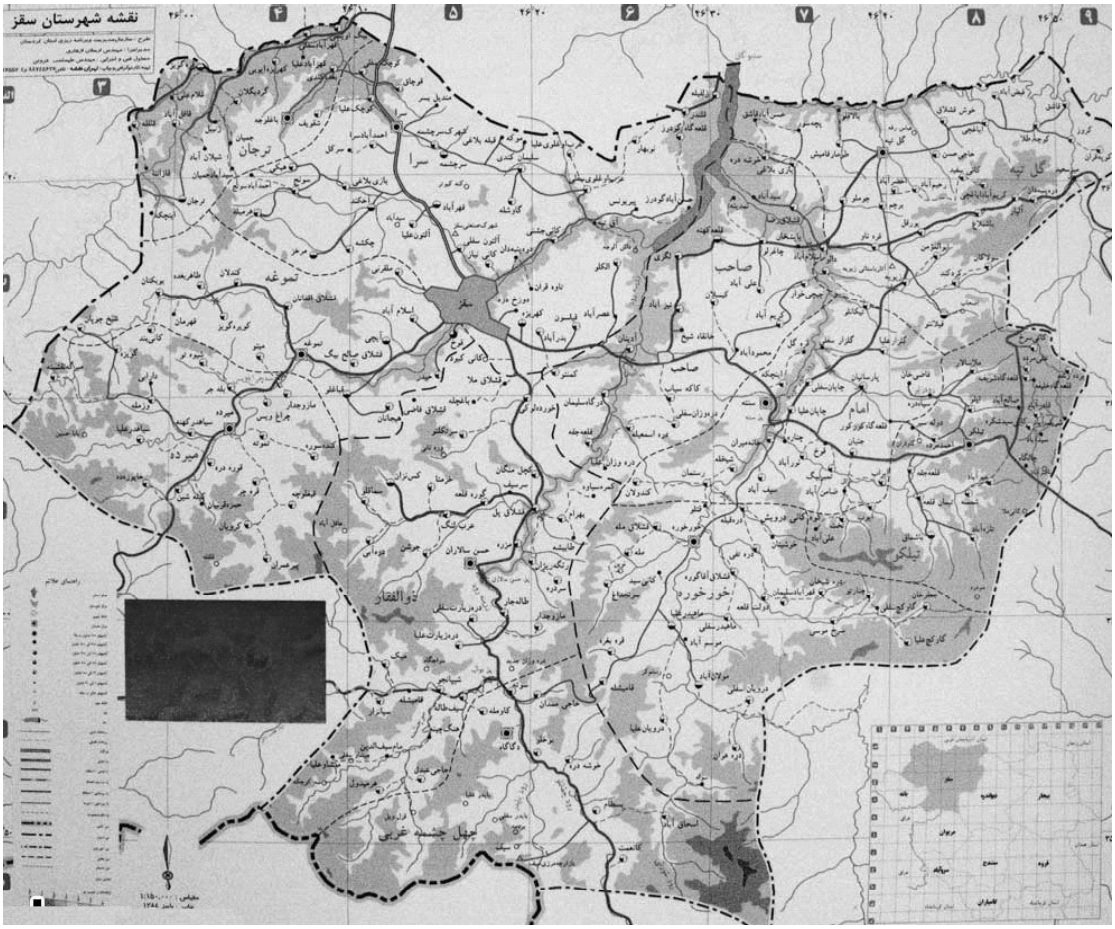

دما

میانگین دمای ۸ سال (۱۹۸۹ تا ۱۹۹٦) شهرستان سقز حدود ۱۰□۰۲۵ درجه ی سانتیگراد می باشد. میانگین دمای حداکثر هشت سال ۱۸□۳۷۵ درجه و میانگین دمای حداقل ۲,۰۲۵ درجه است. همچنین میزان یخبندان در این هشت سال ۱۰۹٦ روز بوده است که کمترین آن در سال ۹٦ با ۱۲۳ روز و بیشترین آن در سال ۹۲ با ۱۵۸ روز مشاهده می شود (پورتال سازمان هواشناسی کشور). آمار ارائه شده بیانگر این مطلب است که آب و هوای این شهر اقلیمی سرد با تابستانهای گرم تشکیل می دهد.

مواد و روش‌ها:

در ابتدا گیاهانی از ٤ روستای اطراف جمع آوری گردیده شد و کامل بین چندین کاغذ تحت فشار قرار داده شد که این کاغذ ها برای جلوگیری از کپک آوردن هر ۱۲ ساعت تعویض می گردید .گیاهان خشک شده روی صفحات A3 فیکس شدند.

سپس گیاهان را به افرادی از روستا که با ٤ نفر از کسانی که اسم طبیب یا شکسته بند معرفی می شدندکه طیف سنی اکثر آنها ٦۰ تا ۷۰ سال بودند نشان داده شده و از کاربرد دارویی آنها سوال گردید.

در مرحله ی بعد به هم ۱۰ نفر از هر روستا از کهنسالان آن روستا انتخاب و گیاهان به آنها نشان داده شد و سوالات زیر از آنها به صورت شفاهی پرسیده شد:

۱-آیا این گیاه را می شناسید؟

۲-استفاده ی درمانی یا کاربرد محلی آنرا می دانید؟

۳-از چه اندام آن استفاده می شود؟

٤-نحوه ی استفاده از آنها چگونه است؟

که بعد از جمع آوری اطلاعات، این اطلاعات به صورت جدول شماره ۱ ثبت و ضبط گردیده شد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

یافته‌ها:

در این مطالعه تعداد ۷۲ گیاه از ٤ روستای شهرستان سقز با اسامی" مامه شاه "با ارتفاع ۱۵۰۰ متری، "قپلانتو" (قلا کون) با ارتفاع ۲٦۳۰ متری، "سرا" با ارتفاع ۱٦۰۰ متـری و"آیچـی" بـا ارتفاع ۲۱۵۰ متری از سطح دریا جمع آوری شد.

جدول شماره۱:

ردیف	اسم علمی	خانواده	اسم فارسی	اسم کردی	کاربرد محلی
۱	Achillea wilhelmsii	Compositae	بومادران	بوژانه	تب بر، درمان سرما خوردگی، مسکن دردهای قاعدگی و سردرد
۲	Adonis aestivalis	Ranunculaceae	چشم خروس تابستانه	چاو کل شیر	تقویت نیروی جنسی، التیام زخم های کهنه و تسکین درد مفاصل
۳	Alcea kurdica	Malvaceae	ختمی کردی	هل مه له (هیرو)	ضد سرفه و صاف کننده گلو، طعم دهنده
٤	Allium ampeloparsum	Liliaceae	تره کوهی (تره وحشی)	کنی وال	ضد عفونی، ضد آسم
۵	Allium jesdianum	Alliaceae	بن سرخ	سوره بنه	ضد درد
٦	Allium leave	Alliaceae	پیاز کوهدشتی	چغابل	چاشنی و طعم دهنده
۷	Anchusa italica var:kurdica Gusu	Boraginaceae	گل گاوزبان بدل	گول گاو زوان	تکسین اعصاب و افزایش قدرت جسمی
۸	Aristolochiea boottae	Aristolochiacea e	چپقک، زراوند	کالکه مارانه	کاهش چربی خون
۹	Astragalus membranaceus	Papililnaceae	کتیرا	کتیرا	ضد بیماری های پوستی و زگیل
۱۰	Bieberisstenia multifida	geranicacea	آدمک	بنیامی	ضد درد، ضد درد قاعده گی
۱۱	Cardaria draba	Cruciferaceae	ازمک	وردینه	التیام رخم ها، بند آورنده خونریزی معده و رحم
۱۲	Carthamus oxyacantha	Asteraceae	گلرنگ زرد	قاخلی	طعم دهنده
۱۳	Cerasus microcarpa	Rosaceae	راناس، آلبالوی وحشی	بلالوک رشه	درمان وسواس و فراموشی، ضد چرک مثانه
۱٤	Cerasus mahleb	Rosaceae	محلب	بلالوک	تحلیل و برنده درد، مسکن
۱۵	Centaurea maculosa	Compositeae	قنطوریون ستاره ای	خوین	رنگ سازی و آرایشی بهداشتی
۱٦	Cholchicum persicum	Colchicaceae	سورنجان	جس جو	سمی، مسکن درد
۱۷	Crataegus atrosanguinea	Rosaceae	ولیک، زالزالک	میوژ	کاهنده فشار خون و تقویت قلب
۱۸	Crupina crupinastrum	Compositeae	سیاه فندق	ناو خاس	گیاه سمی
۱۹	Daphne oleoides	Thymeleacae	خوشک	خوشک	ضد بیماری های پوستی، ضد سوزاک
۲۰	Echium italicum	Boraginaceae	گل گاوزبان ایتالیایی	گوزروان	آرامبخش و تقویت اعصاب
۲۱	Euphorbia amygdaloides	Euphorbiaceae	فرفیون جنگلی	هه زبی، ازبوه	آرامبخش، ضد سرما خوردگی وسرفه
۲۲	Falcaria vulgaris	Umbeliferaceae	قازیاقی	قازیاخه	باد شکن، مدر، تنظیم ترشح غدد

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

ردیف	اسم علمی	خانواده	اسم فارسی	اسم کردی	کاربرد محلی
۲۳	Ferula persica	Liliaceae	کما	کما	مدر و مسکن
۲٤	Gandelia tourenfortii	Asteraceae	کنگر	قنر	افزایش اشتها، تصفیه خون، افزایش جریان خون، مدر، جلوگیری از اسهال
۲۵	Galium aparine	Rubiaceae	بی تی راخ، شیر پنیر	خوشیل	درمان زخم و سوختگی
۲٦	Gentian olivieri	Gentianaceae	گل سپاس	سپاس	اشتها آور، کاهش قند خون و فشار خون
۲۷	Geranium tuberosum	Geraniaceae	شمعدانی وحشی	شم دانی	ضد افسردگی
۲۸	Heracleum persicum	Umbelliferae	گلپر	سولان	ضد باکتری، ضد نفخ و طعم دهنده
۲۹	Hyoscyamus arachnoideus	Solanaceae	بنگدانه تار عنکبوتی	خرنگ	تسکین دردهای عصبی و زودانزالی
۳۰	Hypericum perforatum	Hypericaceae	علف چای	درکی چایی	ضد افسردگی، آرامبخش، مسکن درد و دردهای قاعدگی
۳۱	Hypericum scabrum	Hypericaceae	علف چای دیهیمی	درکه چا	ضد التهاب و ورم ریه و دستگاه ادراری و آرامبخش
۳۲	Hypericum tetrapterum	Hypericaceae	نوعی گل راعی	کریش	ضد عفونت و قارچ آرامبخش ضعیف
۳۳	Iris aucheri	Iridaceae	زنبق کمانی	زنبق	درمان سوختگی و بواسیر، مدر
۳٤	Lamium amplexicaule	Labiatae	گزنه ساقه آغوش، گزنه پنج کلاغ	گه زنه ی کی وی	رفع مشکلات قاعدگی، تقویت رحم و مجاری ادرار
۳۵	Leontice leontopetalum	Podophyllaceae	علف شافی	شاو	درمان صرع
۳٦	Lepidium latifolium	Cruciferaceae	ترتیزک	قجی	مزاج گرم، ضد سرطان و کاهنده چربی خون
۳۷	Lisaea heterocarpa	Umbelliferae	سگ دندانه	سگ دیان	علف هرز
۳۸	Malva neglecta	Malvaceae	پنیرک	توله	ضد التهاب و درد، ضد سرفه، ضد عفونی
۳۹	Malva sylvestris	Malvaceae	پنیرک صحرایی	توله ی دشت	ضد سرفه و ضد نزله
٤۰	Marrubium astracanicum	Lamiaceae	فراسیون بنفش	بنوشه جوان	مسکن و ضد التهاب
٤۱	Mentha longifolia	Labiatae	پونه	پونگه	برطرف کننده نفخ و درد های شکمی
٤۲	Muscari longipes	Liliaceae	کلاغک پا بلند	قالاو خور	حجم دهنده
٤۳	Nepeta glomerulosa	Lamiaceae	پونه سای کرمانی	پونگه	هضم غذا، درمان سکسکه، آرام‌کننده اعصاب
٤٤	Onosma sericeum	Boraginaceae	زنگوله‌ای کرک ابریشمی	لوا	ضد عفونی و ضد باکتری
٤۵	Ornithogalum umbellatum	Liliaceae	شیر مرغ چتری	شیر مریشک	ضد عفونی روده، مدر، معالجه روماتیسم و بیماری های کبدی
٤٦	Peterocephalus plumosus	Dipsacaceae	طوسک گنگلومرایی	تارسک	ضدجرب، تصفیه خون
٤۷	Phlomis anisodonta	Lamiaceae	گوش بره کوهستان	گووچکه برخه	ضد دیابت
٤۸	Phlomis olivieri	Labiatea	گوش بره	مرو	درمان ناتوانی جنسی

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

ردیف	اسم علمی	خانواده	اسم فارسی	اسم کردی	کاربرد محلی
٤٩	Prangos ferulaceae	Umbelliferae	جاشیر	لو	تسکین درد و التهاب، ضد قارچ و باکتری، سقط جنین
٥٠	Rheum ribes	Polygonaceae	ریواس	ری واس	تقویت معده و کبد، اشتها آور، درمان زردی، وسواس و سستی
٥١	Rosa canina	Rosaceae	گل نسترن	نسترن	ضد حبس البول
٥٢	Salvia hydrangea	Lamiaceae	گل ارونه	راونه	ضد التهاب، اسپاسم، درمان نفخ و مسکن
٥٣	Salvia reuterana	Labiatae	نوعی مریم گلی	لاو لاو	مسکن و کاهنده قند خون
٥٤	Salvia trichoclada	Lamiaceae	نوعی مریم گلی	چاو ایش	ضد میکروب و سرما خوردگی
٥٥	Salvia virgata	Labiateae	مریم گلی هرز	لاو لاو	مسکن ضعیف درد
٥٦	Senecio vulgaris	Compositae	زلف پیر	مریره سور	قاعده آور قوی، قابض، نظم قاعده گی
٥٧	Sideritis Montana	Lamiaceae	زیبا کوتوله	گسکله	ضد میکروب
٥٨	Silene chlorifolia	Caryophyllaceae	سیلن سبزینه ای، سیلن برگ سبز	سلیین	ضد نفخ و تحریک کننده روده
٥٩	Stachys infalata	Lamiaceae	سنبله ای ارغوانی	ترسن	ضد سرما خوردگی، درمان سوهاضمه و کم اشتهایی
٦٠	Stachys lavandulifolia	Labiatae	چای کوهی، کلکته	کوار	درمان سرما خوردگی
٦١	Taeniatherum crinitum	Gramineae	گیسو چمن	چمن قژ	ضد عفونی، علف هرز
٦٢	Teucrium polium	Lamiaceae	گلپوره، مریم نخودی	مریم نخودی	ضد التهاب و آلرژی و سردرد
٦٣	Thymus eriocalyx	Lamiaceae	آویشن	هه زبی، ازبوه	ضد آسم و سرفه و عفونت ریه
٦٤	Tragopogon Sp.	compositea	شنگ	شنگ	مقوی معده و اشتها آور
٦٥	Trigonosciadium brachytaenium	Apiaceae	گلپرک	سولانی	ضد سرطان و پاکسازی خون
٦٦	Tulipa biflora	Liliaceae	لاله ی هفت رنگ	لاله هو رنگ	ضد درد و رنگ دهنده غذا
٦٧	Turgenia latifolia	Umbelliferaceae	ماستونک، گیس چسبک	پره میشکه	علف هرز
٦٨	Urtica dioica subsp:Chertec	Urticaceae	گزنه	گه زنه	مدر، رفع نزله، بند آوردن خون
٦٩	Vaccaria grandiflora	Caryphllaceae	صابونک	شه له مین که ر	تصفیه کننده خون و به طور خفیف نیرو دهنده
٧٠	Vicia canescens labill	Fabaceae	ماشک	کاشمل	طعم دهنده و مقویی
٧١	Vicia sativa	Fabaceae	قره ماس	قرگه	ضد تب و مقوی اعصاب و چشم
٧٢	Zosimia absinthifolia	Umbelliferae	قیچ	قیچ	ضد عفونی، ضد درد، آرامبخش و ضد نفخ

این گیاهان همگی به جز Salvia trichoclada، Cholchicum persicum ، Astragalus membranaceus و Galium aparine که بصورت موضعی و کمپرس در محل استفاده می شود، به صورت دم کرده یا جوشانده مورد استفاده قرار می گیرند.

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

بحث و نتیجه‌گیری:

در مطالعه حاضر بیشترین کاربرد محلی گیاهان مربوط به درمان بماریهای گوارشی، تنفسی و عفونی بود که به نوعی بیانگر شناخت بیشتر بیماریهای مذکور در منطقه سقز است که این امر با برخی مطالعات دیگر در کشورمان همسو می باشد (۱۹).

در این تحقیق چندین نکته توجه را جلب نمود که نکات مزبور بیانگر اهمیت تحقیق گسترده تر و جامع تر در این عرصه را بیان می کنند:

۱- در این مطالعه مانند برخی گزارشهای قبلی (۱۲) افراد بومی مطلع معتقد بودند که به علت تغییردرمحیط و شرایط محیطی، گیاهان دارویی در گذشته بسیار مفصل تر از اکنون مورد استفاده قرار می گرفته اند؛ به نحوی که ایشان در مورد برخی گونه های گیاهی فقط نام و شکل آنها را می دانستند ولی اطلاعات چندانی در مورد کاربرد آنها نداشتند. از طرف دیگر تخریب دائمی و مرتب محل رویش گیاهان دارویی، کاهش چشمگیر گیاهان دارویی و دانش مربوط به آن را به دنبال دارد و در این تحقیق به خوبی مشاهده شد که دانش گیاهان دارویی در حال نابودی است و گاهی تنها افراد بسیار معدودی، از افراد بومی، از کاربرد این گیاهان اطلاع داشتند، که این را می توان بدلیل انتقال ناقص این دانش به نسل های بعدی و کاهش تعداد درمانگرهای محلی در مناطق روستایی دانست ودر عین حال در اغلب موارد دانش استفاده سنتی از گیاهان دارویی به کهنسال ترها که گیاهان را برای درمان خانواده خود استفاده می کنند، تعلق دارد؛ بنابراین مستند سازی اطلاعات بومی به علت کاهش انتقال اطلاعات از نسل قدیم به نسل جدید بسیار مهم می باشد (۱۳). در این تحقیق برخی گونه های معرفی شده در منطقه مورد مطالعه، توسط دو نفر ذکر شده و این نشاندهنده اهمیت حفظ و ثبت این دانش و اطلاعات بومی می باشد. مهمترین اقدام برای جلوگیری از نابودی دانش طب سنتی، جمع آوری و ثبت و ضبط دانش بومی و انتشارآن به نسل جوان می باشد.

۲-با توجه به داده های این تحقیق، دانش بومی در مورد گیاهان دارویی خیلی گسترده می باشد و جنبه های متفاوتی از اتنوبوتانی را در برمی گیرد، به طوری که در این تحقیق مشاهده شد، با استفاده از دانش محلی می توان به آسانی به اطلاعات ارزشمندی در مورد خواص دارویی، زمان و محل رویش، اندام مورد استفاده و نحوه ی استفاده و یافتن مناطق رویشی این گیاهان را به دست آورد و دسترسی به اینگونه اطلاعات درکوتاهترین زمان امکان پذیر است. همچنین جهت مدیریت گیاهان دارویی، نیاز به اطلاعات کافی در مورد پراکنش و محل رویش گیاهان است، به طوری که با استفاده از این تحقیقات می توان در مورد گونه های بدون نام فارسی، از نام محلی آنها استفاده کرد. .از طرفی تحقیقات اتنوبوتانی جهت شناسایی گونه های مهم از نظر داشتن خاصیت دارویی و عدم نیاز به انجام آزمایش های هزینه بر اقتصادی گونه های مختلف دارویی در این تحقیق، پیشنهاد می شود مطالعات مشابهی درمورد اتنوبوتانی این منطقه و سایر مناطق، بخصوص استان کردستان با توجه به تنوع گونه های دارویی انجام گیرد و دانش بومی مربوطه حفظ و ثبت گردد و ارزش آن بیشتر گوشزد شود.

در هر حال مناطق مختلف ایران که دارای مناطق قدیمی با تاریخچه درمان گیاهی و بومی هستند، نیاز بیشتری برای تحقیق و جستجو می طلبند، چون برخی از این اطلاعات ارزشمند دارویی که زحمات زیادی جهت تجربه و تجویز آنها در زمان های طولانی صرف شده همراه با فوت افراد سالخورده فراموش و اطلاعات ارزشمند آنها ازبین خواهد رفت.

۳-با توجه به نیاز روز افزون علم پزشکی به راههای تازه و جدیدتر به درمان با توجه به مقاومت به داروها و گرایش بیشتر عوام به گیاهان دارویی و باتوجه به تنوع گیاهی ایران و پتانسیل بالای این کشور در این زمینه می توان از تحقیق های مشابه استفاده های کاربردی زیادی انجام داد که هم از نظر زمانی و هم از نظر اقتصادی می تواند بسیار مورد توجه قرار گیرد.

٤-با توجه به اشتباهات و نحوه ی استفاده ی نادرست برخی از گیاهان در طب بومی و به خطر افتادن جان برخی از افراد منطقه بخاطر این اشتباهات می توان از علم اتنوبوتانی جهت رفع این اشتباهات قدم های بزرگی برداشت به طور مثال در این منطقه گیاهان سمی وجود دارند که افراد عامی همچنان عقیده به مصرف آنها دارند که می تواند سلامتی آنها را به خطر بیندازد از این جمله گیاهان می توان به گیاه Aristolochiea boottae اشاره

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

کرد که حاوی مواد سمی می باشد (۱۸) ولی در این مناطق بـه عنوان گیاهی برای کاهش چربی خون استفاده مـی شـود و ایـن تصدیقی بر این نکته می باشد کـه بایسـتی کاربردهـای محلـی گیاهان را برای اصلاح عملکرد عامه و پیشگیری از بیماریهـا و ارتقای سطح سلامت جامعه بیش از پیش شناخت.

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]

References:

۱ . شماشیان، شاهپور. ذوالفقاری، بهزاد. قنادی، علیرضا: ضرورت، اهمیت و کاربرد بررسی دانش طب سنتی اقوام مختلف. مجله ی طب سنتی اسلام و ایران، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تابستان ۱۳۹۰، سال دوم، شماره ی دوم، ص ۱۶۱-۱۷۶.

2. Mohsin R. A role for physicians in ethnopharmacology and drug discovery. Ethnopharmacology; 2006, 104 (3): 297-301.

3. Gerique A. An Introduction to Ethnoecology and Ethnobotany. Loja: Advanced Scientific Training ; 2006. p.3-15.

٤ . اميدي. اسداله، خاتم ساز. محبوبه، ذوالفقاري. بهزاد، اتنوبوتاني، رويدادي مبتني بر بازنويسي علمي روايت هاي مردمي مجله طب سنتي اسلام و ايران: فرهنگستان علوم پزشكي جمهوري اسلامي ايران، بهار ۱۳۹۱، سال سوم، شماره اول، ص ۵۱-۶۰.

٥ . زرینکوب، عبدالحسین:روزگاران، انتشارات سخن:تهران،چاپ اول، ۱۳۷۸.

٦ . قایع کردستانی، علی اکبر:جغرافیا و تاریخ کردستان به کوشش محمد رئوف توکلی، تهران، ۱۳۷۹.

۷ . دمرگان، ژاک:جغرافیای غرب ایران، ترجمه کاظم ودیعی، نشر چهر:تبریز، جلد دوم، ۱۳۳۸.

۸ . شافعی کرد، جلال، جغرافیای تاریخی کردستان:انتشارات ن والقلم، تهران، ۱۳۷۸.

۹ . بیات، عزیزالله، کلیات جغرافیایی و طبیعی و تاریخی ایران:نشر امیرکبیر، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۳.

۱۰ . عبدالله، غفور، جغرافیای کردستان:انتشارات موکریان(سلیمانیه) ،اربیل عراق،۲۰۰۰.

۱۱ . علایی طالقانی، محمود، ژئومورفولوژی ایران:نشر قومس، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸٤.

12. Giday M, Asfaw Z, Elmqvist T, Woldu Z.. (2003). An ethnobotanical study of medicinal plants used by the Zay people in Ethiopia. J Ethnopharmacol. 2003 Mar;85(1):43-52.

13. Ugulu I, Baslar S, Yorek N, Dogan Y. The investigation and quantitative ethnobotanical evaluation of medicinal plants used around Izmir province. Medicinal Plants Research. 2009; 3 (5): 345-367.

۱٤ . پدرام، محمود، تمدن مهاباد:نشر هور، تهران، ۱۳۷۳.

۱٥ . کاوه، عبدالله، مونوگرافی سقز:نشر امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰.

۱٦ . جداری عیوضی، جمشید، ژئومورفولوژی ایران:انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۶.

۱۷ . اسدیان، خدیجه، جغرافیای زیستی دیرینه و حال:انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۱.

18. Feras Q. Alalia, Khaled Tawahab, Mayadah B. Shehadehb, and Suha Telfaha. Phytochemical and biological investigation of Aristolochia maurorum L. Zeitschrift für Naturforschung C. 2006; 61 (9-10): 685-91.

۱۹ . فروزه محمد رحیم، حشمتی غلامعلی، بارانی حسین، موحدی لادن. جمع آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان خوراکی و دارویی استان کهگیلویه و بویر احمد (مطالعه موردی: مراتع دیلگان). مجله طب سنتي اسلام وايران: فرهنگستان علوم پزشكي جمهوري اسلامي ايران، تابستان ۱۳۹۳، سال دوم، شماره پنجم، ص ۱۳۱-۱۳۹.

[Downloaded from jiitm.ir on 2025-11-05]